

**Міністерство освіти і науки
Житомирський державний університет імені Івана Франка**

Олена ГОРДІЄНКО

**ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
з освітньої компоненти
«Сучасна українська мова з практикумом»
для студентів першого рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта**

Житомир – 2023

УДК 371.13(075.8)

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 6 від «31» березня 2023 року)

Р е ц е н з е н т и:

Білоус Б.П. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики Державного університету «Житомирська політехніка».

Климова К.Я. – доктор педагогічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри іноземних мов Поліського національного університету.

Мірошніченко О.А. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент професійно-педагогічної, спеціальної освіти, андрагогіки і управління Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Гордієнко О.А. Інструктивно-методичні матеріали до практичних занять з освітньої компоненти «Сучасна українська мова з практикумом» для студентів першого рівня вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2023. 57 с.

Інструктивно-методичні матеріали розроблено у відповідності з чинною програмою обов'язкової освітньої компоненти «Сучасна українська мова з практикумом» освітньої програми підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта. Матеріали дібрано таким чином, щоб охопити всі питання, винесені на практичні заняття. Окреслено мету та професійну спрямованість кожного заняття, запропоновано завдання для вироблення практичних умінь студентів. Рекомендовано студентам 2 курсу, які опановують освітню компоненту «Сучасна українська мова з практикумом».

УДК 371.13(075.8)

© Гордієнко О.А., 2023
© Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2023

Зміст

Вступ	4
Модуль 1. Фонетика, лексикологія, фразеологія, лексикографія, орфографія, морфеміка, словотвір	7
Практичне заняття № 1. Вступ. Предмет фонетики. Система голосних фонем	7
Практичне заняття № 2. Система приголосних фонем	8
Практичне заняття № 3. Морфемна структура слів. Типи словотвору	11
Практичне заняття № 4. Найскладніші орфографічні правила	13
Практичне заняття № 5. Лексикологія як галузь мовознавства	14
Практичне заняття № 6. Фразеологія та лексикографія	17
Практичне заняття № 7. Модульна контрольна робота №1	20
Модуль 2. Граматика української мови	20
Практичне заняття № 8. Іменник як частина мови	20
Практичне заняття № 9. Прикметник як частина мови	22
Практичне заняття № 10. Числівник як частина мови	25
Практичне заняття № 11. Займенник як частина мови	26
Практичне заняття № 12. Граматичні категорії дієслова	28
Практичне заняття № 13. Дієприкметник та дієприслівник як дієслівні форми	30
Практичне заняття № 14. Прислівники та слова категорії стану	32
Практичне заняття № 15. Службові частини мови. Модальні слова. Вигуки	34
Практичне заняття № 16. Синтаксис простого двоскладного речення	36
Практичне заняття № 17. Прості односкладні речення. Повні і неповні речення	39
Практичне заняття № 18. Просте ускладнене речення	41
Практичне заняття № 19. Синтаксично ізольовані частини речення	43
Практичне заняття № 20. Складносурядні і складнопідрядні речення	45

Практичне заняття № 21 Безсполучникові складні речення. Складні речення з різними типами зв'язку	48
Практичне заняття № 22. Модульна контрольна робота № 2	53
Список використаних джерел та літератури	54

Вступ

Інструктивно-методичні матеріали до практичних занять укладено відповідно до чинної навчальної програми з дисципліни «Сучасна українська мова з практикумом» для студентів, які здобувають перший (бакалаврський) рівень спеціальності 013 Початкова освіта. Метою вивчення дисципліни є теоретична та практична підготовка висококваліфікованих фахівців у галузі початкової освіти, які володіють знаннями про сучасну українську літературну мову, зокрема, з фонетики, графіки, орфографії, морфології та синтаксису, вироблення та вдосконалення на основі лінгвістичних знань студентів умінь мовного аналізу та мовленнєвих умінь і навичок; поглиблення знань здобувачів вищої освіти в царині сучасної української літературної мови; підвищення рівня культури усного й писемного мовлення майбутніх вчителів початкових класів; формування комунікативно компетентної особистості студента, який уміє користуватися словниками та іншою довідково-навчальною літературою. Студенти мають засвоїти поняття літературної як унормованої форми загальнонародної мови, навчитися окреслювати загальний образ української як самобутньої, багатой слов'янської літературної мови, викликати інтерес до предмету «українська мова» у своїх учнів. Про мову як «значне, високе» говорив на початку ХХІ століття Олесь Гончар. Він доносив тривожні думки: «Позбавити народ його мови – підірвати в ньому почуття гідності. Недорікуватим мусить почувати себе вживач суржику, отже, – неповноцінним... Ми не є і не повинні стати народом суржикової мови, мертво-декоративної. Маємо витриману протягом віків мову дивовижно багату, одну з найбагатших в світі, барвисту, запашну, розмаїту, здатну активно жити і розвиватись, придатну для найскладнішої художньої і наукової творчості» [9].

Пишучи чи розмовляючи, кожен носій мови повинен уміти знайти те єдине слово, що передасть найтонші відтінки думки або почуття. І це уміння – дібрати необхідні мовні засоби, доречні у тій чи іншій мовленнєвій ситуації – є необхідним компонентом мовної культури, яка тісно пов'язана з розумовим,

інтелектуальним розвитком особистості. Таке звичне для нас слово «культура» (від лат. *colere* – обробляти), що ввійшло майже в усі європейські мови, на ранніх етапах розвитку цивілізацій стосувалось лише землеробства, а згодом увійшло в усі сфери людської діяльності, пов'язаної з постійним удосконаленням, духовним наповненням.

Плекання літературної мови як основи нашої культури ще в 30-х роках ХХ століття І. Огієнко вважав обов'язком кожного свідомого громадянина, який вважається інтелігентною людиною. Літературна мова – це основа для духовного формування як особистості в її окремоті, так і та цілого народу, економіки країни, бо й економіка має бути духовно наповненою. Джерелом літературної мови є мова народна, але й літературна мова активно впливає на народну. Цей життєдайний взаємовплив є живильним джерелом розвитку обох.

Курс «Сучасна українська мова з практикумом» вивчається протягом третього семестру. Освітня компонента передбачає 4 кредити, складається з 2 модулів. На лекції відводиться 20 год. (денна форма навчання) та 6 год. (заочна форма навчання). На практична заняття – 44 год. (для денної форми) та 10 год. (для заочної форми навчання). Вивчення дисципліни передбачає також самостійну та індивідуальну роботу здобувачів вищої освіти. На самостійну роботу – 56 (денна форма навчання) та 104 год. (заочна форма навчання).

В інструктивно-методичних матеріалах до кожного практичного заняття зазначено мету, професійну спрямованість, ключові поняття, необхідні для опрацювання, запропоновано вправи для розвитку практичних умінь і навичок мовного аналізу, які передбачають теоретичні знання з відповідних тем, завдання для самоконтролю, а також подано перелік рекомендованої навчальної літератури та інтернет-ресурсів.

Навчальне видання укладено у відповідності до чинних вимог до навчального курсу та спрямоване на професійну підготовку фахівців у галузі початкової освіти. Видання буде корисним у ході проведення практичних занять зі здобувачами вищої освіти денної та заочної форм навчання.

Модуль 1. Фонетика, лексикологія, фразеологія, лексикографія, орфографія, морфеміка, словотвір

Практичне заняття № 1

Вступ. Предмет фонетики. Система голосних фонем

Мета: Сформувати уявлення про сучасну українську мову як лінгвістичну дисципліну, вказати на зв'язки курсу з іншими освітніми компонентами, дати поняття про літературну мову як вищу форму національної мови, ознайомити студентів з поняттями фонетики, поглиблення та систематизація знань про правила орфоепії та фонетичні закони української мови.

Професійна спрямованість: розкриття ролі та завдань курсу сучасної української мови у системі підготовки майбутніх вчителів початкових класів, озброювати студентів знаннями про звукову систему української мови, про предмет дослідження фонетики та фонології, про обсяг знань з фонетики у закладі вищої освіти та початковій школі. Успішне навчання молодших школярів української мови в умовах Нової української школи значною мірою обумовлено системним володінням учителем сучасною українською мовою.

Ключові поняття: літературна мова, національна мова, позалітературні елементи, фонетика, фонологія, мовний апарат, артикуляція, фонетичні одиниці, фонема, фонетична та фонематична транскрипція.

План

1. Предмет и завдання фонетики. Зв'язок фонетики з іншими розділами мовознавства.
2. Звуки и букви. Звуки голосні та приголосні.
3. Голосні звуки. Класифікація голосних за горизонтальним рухом язика, ступенем підняття язика, участю губ.
4. Склад, його характеристики і типи. Наголос словесний та логічний.
5. Орфоепія як розділ мовознавства про літературну вимову. Найважливіші правила української вимови голосних, приголосних звуків та слів.
6. Фонологія як розділ мовознавства. Поняття фонемі.

Завдання для виконання

1. Підготувати теоретичний матеріал за планом.
2. Складіть таблицю «Система голосних звуків».
3. Визначте в тексті голосні фонемі, дайте їм характеристику.

1. Між ласкавих беріз добрим людям на втіху нарядились у пурпур під шерех дощу краснюки. 2. Зрива із себе осінь красні шати, жбурля на землю їх без каяття (За творами Валентина Грабавського).

4. Подані слова поділіть на склади та для переносу з рядка в рядок.

Гайок, знання, Ілля, Ганна, заждатися, неспокій, нещастя, приїздити, розклад, повний, бійка, зайчик, закрити.

5. Яку роль (семантичну чи граматичну) відіграє наголос у даних словах.

Ру'ки – руки'; вина' – ви'на; поля' – по'ля; ві'кна – вікна'; пе'ра – пера', во'ди – води'; нарі'зав – наріза'в; ви'бігав – вибіга'в; доро'га – дорога'; су'шу – сушу'; пла'чу – плачу'.

Поточні контрольні питання /завдання

1. Орфоепічна робота на уроках української мови.
2. Призначення орфографії. Принципи української орфографії.
3. Графіка. Алфавіт.

Практичне заняття № 2

Система приголосних фонем

Мета: Поглибити та систематизувати знання студентів про систему приголосних звуків, навчитися розрізняти приголосні сонорні та шумні, глухі та дзвінкі, тверді, м'які, пом'якшені, навчитися характеризувати приголосні звуки.

Професійна спрямованість: озброєння студентів знаннями про звукову систему української мови, про предмет дослідження фонетики та фонології, про обсяг знань з фонетики у закладі вищої освіти та початковій школі, навчитися розрізняти приголосні звуки та давати їм характеристику, спостерігати та

пояснювати фонетичні явища важливі для формування професійних компетенцій майбутніх вчителів початкової школи.

Ключові поняття: приголосні шумні та сонорні, глухі та дзвінки, тверді, м'які, пом'якшені, губні, передньоязикові, середньоязиковий, задньоязикові; проривні, фрикативні, африкати, дрижачі, носові; асиміляція та дисиміляція приголосних звуків, спрощення груп приголосних.

План

1. Приголосні звуки. Класифікація приголосних звуків: за участю голосу і шуму; за місцем творення; за способом творення. Характеристика приголосних за додатковими артикуляційними ознаками: тверді і м'які, шиплячі та свистячі.
2. Зміни приголосних у потоці мовлення. Асиміляція приголосних: повна і часткова, регресивна й прогресивна; за участю голосу, м'якістю, місцем і способом творення.
3. Подовження приголосних. Дисиміляція приголосних.
4. Спрощення як явище випадання одного із звуків у групі приголосних.
5. Відбиття явищ асиміляції, дисиміляції та спрощення на письмі.

Завдання для виконання

1. Підготувати теоретичний матеріал за планом.
2. Прочитайте виразно текст. Підкресліть слова, в яких кількість букв та звуків не збігається, поясніть причину. Виконайте фонетичний аналіз двох таких слів.

Батьки та діти мають бути друзями. Це непогано, якщо це серйозно. Батько та син можуть бути друзями, мають бути друзями. Але все ж таки батько залишається батьком, а син залишається сином, тобто хлопчиком, якого потрібно виховувати і якого виховує саме батько, він набуває завдяки цьому деякі ознаки, додаткові до його становища друга (А.С.Макаренко)

3. Випишіть слова, в яких відбувається явище регресивної асиміляції приголосних за дзвінкістю та глухістю у дві колонки: слова, де асиміляція відбувається в межах одного слова та на межі окремих слів. Як це явище відбито на письмі?

Напхнення, стомитися, скинути, зчистити, з кімнати, казка, зсипати, з

татом, зцідити, стежка, обшити, з саду, з часом, зшити, легко, книжка, боротьба, просьба, ягідка, нігті, вокзал, слива, анекдот, краса, хоч би, як же, вогко, ближче, втримати, розказати, повторити, схилитись, сфотографувати, з кімнати, розширення, з шилом.

4. Подані слова прочитайте вголос та запишіть спрощеною фонетичною транскрипцією. Підкресліть усі випадки асиміляції приголосних за місцем і способом творення, поясніть випадки асиміляції приголосних за м'якістю.

Принісиши, зшити, з чоловіком, з джерела, радишся, на дошці, у мисочці, ворітця, радість, стіна, льотчик, відчепити, коритце.

5. Поясніть, чому в просторіччі з'явилися слова *дохтор, трактор, бомба*.

6. З поданих слів випишіть слова у дві колонки: а) в яких відбувається спрощення груп приголосних, засвідчене на письмі; б) в яких спрощення приголосних відбувається в усній мові.

Надвечір, поїзний состав, темніти, щасливий, сонце, дитинство, учасник, пестливий, корисний, вітерець не шелесне, студентський, університетський, блиснути, капосний, тижні, жалісний, шістнадцять.

Поточні контрольні питання /завдання

1. Артикуляція органів мовлення під час утворення голосних і приголосних звуків.

2. Інтонація, паузи, логічні наголоси та їх роль у виразності мовлення.

3. Внаслідок яких процесів відбуваються зміни звуків у мовному потоці?

4. У чому полягає явище асиміляції звуків? Які типи асиміляції ви знаєте?

Наведіть приклади.

5. Які типи дисиміляції знаєте? Наведіть приклади.

6. Поясніть причини виникнення явища спрощення груп приголосних в українській мові. Наведіть приклади.

Практичне заняття № 3

Морфемна структура слів. Типи словотвору

Мета: поглиблення поняття про словотвір, систематизація та поглиблення знань про склад слова, про кореневі та афіксальні морфеми, про спільнокореневі слова, морфеми іншомовного і споконвічно українського походження, афікси словотворчі і формотворчі.

Професійна спрямованість: знання з морфеміки і словотвору необхідні для роботи вчителя початкових класів. Оволодіння умінням морфемного, словотвірного аналізу слів сприяє підвищенню педагогічної компетентності бакалавра для роботи в молодшій школі.

Ключові поняття: види морфем, кореневі та афіксальні морфеми; морфема та морф, варіант морфеми, способи словотворення морфологічні та неморфологічні, корінь, префікс, суфікс, постфікс, основа, флексія, словотвірна модель, словотвірне гніздо.

План

1. Зв'язок словотвору з іншими розділами науки про мову.
2. Твірне слово, твірна основа, формант.
3. Словотвірний тип, словотвірне значення, словотвірна модель, словотвірне гніздо, словотвірний ланцюжок.
4. Класифікації способів словотворення. Морфологічні та неморфологічні способи словотворення.
5. Написання складних слів.

Завдання для виконання.

1. Підготувати теоретичний матеріал за планом.
2. До поданих слів доберіть спільнокореневі слова з усіма можливими чергуваннями фонем, що позначені виділеними буквами.

Друг, рука, муха, плакати, садити, яблуко, токар, захист, простити, пасіка.

3. Відредагуйте текст (спишіть із виправленнями). Виконайте морфемний аналіз підкреслених слів.

Як готуватися до виступу

Щоб виступ був успішним, треба докласти достатньо зусиль, ретельно підготуватись. Така робота вимагає серйозного підходу, творчого ставлення. Збираємо і вивчаємо дотичний до теми матеріал, виокремлюємо в ньому головне, вдумливо працюємо над планом. Важливо знати, перед ким будеш виступати. Продумуємо вступ і висновок.

Крім того, необхідно володіти ефективними мовними засобами, правильно використовувати в тексті мовні одиниці. Знання мови – частина загальної освіти.. Не даремно кажуть: (без)знання граматики (не)вивч..ш і мат..матики.

Сист..матизуючи мат..ріал, дотримуємося логічної послідовності. Важливо (не)повторювати думки, (не)вживати одних і тих самих слів. Для цього використовуємо с..ноніми. Щоб виступ був обр..зним, доб..раємо засоби виразності. .

(Не)зайвим буде зробити висновки, висловити власну позицію у вирішенні проблеми.

Завершуючи роботу, уважно перечитайте текст виступу; чи все заплановане ро..крито, чи достатньо аргументів. У проце(с, ед)і читання (не)поспішаючи ро..ставимо логічні наголоси, продумуємо паузи.

Виступати треба, звертаючись до слухачів, чітко і голосно вимовляючи кожне слово. Важливо (не)поспішати, оскільки метушня в..де до (не)розбірливості. Тримайтеся просто і доброзичливо, (не)ж..стикулюйте багато.

Викладайте думки своїми словами, (не)порушуючи норм правильної літ..ратурної мови. Уникайте (не) потрібних слів, прагніть простими словами донести до ауд..торії смисл тексту.

Ви блискучий ..ратор, якщо слухачі (не)тільки запам'ятали ваш виступ, а й чомусь навчилися, з'явилася зацікавленість, іншими словами, ви зуміли їх «запалити». (Поль Сопер)

Поточні контрольні питання /завдання

1. Які ви знаєте морфеми слова?

2. Що називається коренем слова?
3. Які ви знаєте особливості префіксів, суфіксів, постфіксів? Наведіть приклади.

Практичне заняття № 4

Тема: Найскладніші орфографічні правила

Мета: узагальнити знання студентів про особливості української графіки та орфографії, розширити та поглибити знання найскладніших тем з орфографії, навчитися працювати над орфографічними помилками.

Професійна спрямованість: студенти усвідомлюють, що оволодіння школярами вміннями правильно використовувати літери є основою орфографічних навичок; ознайомлення з орфографічними темами, які вивчаються в початковій школі має вирішальне значення у формуванні педагогічної компетенції майбутнього вчителя початкових класів.

Ключові поняття: орфографія, орфоепія, графіка, правопис, орфограма, орфографічна помилка, перевірне слово, принципи української орфографії, попередження помилок.

План

1. Вживання апострофа і м'якого знака.
2. Подвоєні та подовжені приголосні.
3. Слова іншомовного походження: вимова і правопис.
4. Іншомовні прізвища і географічні назви: вимова і правопис.
5. Слова, що пишуться разом, окремо, через дефіс.

Завдання для виконання

1. Підготувати теоретичний матеріал за планом.
2. Складіть словниковий диктант для запам'ятовування найважливіших орфограм української мови та проведіть його з однокласниками.
3. Запишіть у дві колонки: 1) слова, що потрібно писати з апострофом; 2) слова, що потрібно писати без апострофа.

Дев..яносто, хутор..янин, зв..зок, духм..яне, пор..ядок, бур..ян, без..язикові, тьм..яно, цв..ях, присв..ята, реп..ях, п..ятдесят, з..ясовано, Солов..йов, медв..яний, п..ятсот, помор..янин, різб..яр, мавп..яча, роз..ятрити, при..їзд.

4. Запишіть у дві колонки: 1) слова, які потрібно написати з подвоєнням приголосних; 2) слова, які потрібно написати без подвоєння приголосних.

І(л,лл)юмінація, андо(р, ед)а, Брю(с, ед.)ель, Бо(н,нн), маро(к, е)анець, Го(л,лл)андія, Я(ф,фф)а, Дардане(л,лл)и, Вашингто(н,нн), Касабла(к, е)а, Брази(л,лл)ія, Мада(г,гг)аскар, Гаї(т, ед)і, Кири(л,лл)о, Са(в,вв)а, ко(л,лл)актив, ва(н,нн)а, мадо(н,нн)а, бі(л,лл)а, шо(с, ед)е, сю(р, ед)реалізм, Пили(п,пп), А(л,лл)а, регре(с, ед), пісе(н,нн)ий, і(м,мм)ігрант, е(м,мм)ігрант, Філі(п,пп)іни.

Поточні контрольні питання /завдання

1. Наведіть приклади вживання апострофа та м'якого знака.
2. Наведіть приклади вживання слів разом, окремо та через дефіс.

Практичне заняття № 5

Тема: Лексикологія як галузь мовознавства

Мета: Закріплення поняття про лексикологію як вчення про словниковий склад мови, навчитися працювати з синонімами, омонімами, антонімами, паронімами; розширити і поглибити знання про активний і пасивний запас мови, активний і пасивний словниковий запас його носія, познайомити з особливостями вживання різних пластів лексики. Формування вміння розрізняти слова активного та пасивного запасу, вміння відрізняти архаїзми від історизмів.

Професійна спрямованість: вміння розрізняти прямі та переносні значення слів та типи їх значень сприяє формуванню педагогічної компетенції здобувачів; озброєння студентів знаннями про активний та пасивний словниковий запас учнів дадуть орієнтири для роботи з поповнення їх активного словника.

Ключові поняття: лексика стилістично нейтральна та стилістично забарвлена, розмовно-побутова лексика, синоніми, омоніми, антоніми,

пароніми, термінологія, екзотизми, варваризми; лексика активного та пасивного вживання.

План

1. Слово як основна одиниця лексики. Слово та поняття. Повнозначні й неповнозначні слова.

2. Лексичне значення слова. Однозначність і багатозначність слова. Пряме й переносне значення слова.

3. Омоніми.

4. Синоніми.

5. Антоніми.

6. Пароніми.

7. Лексика української мови з погляду походження.

8. Лексика української мови з погляду вживання. Активна і пасивна лексика. Застарілі слова й неологізми.

Завдання для виконання

1. Підготувати теоретичний матеріал за планом.

2. Спишіть, розставте і поясніть розділові знаки. Підкресліть антоніми, серед них знайдіть контекстуальні.

Чому змолоду навчишся те в старості знадобиться. Найбільше багатство у світі праця найбільш надокучлива річ лінощі. Знай більше а говори менше (Прислів'я). Якщо діти засівали удосвіта, то вдень це робили дорослі, одвідуючи одне одного. Віднедавна високе небо низько прихилилось над головами (В.Скуратівський).

3. Прочитайте речення. Випишіть підкреслені слова в дві колонки: однозначні та багатозначні. Зробіть висновок, яких слів більше, і слова якої семантики переважають серед однозначних.

Віконечко рідної хати вдивляється в дальні дороги, чекає терпляче на мене, забувши давно про літа (В. Крищенко).

Над нами Чумацький віз зупинився, упершись голоблею у верхів'я високих беріз (П. Сингаївський).

Над річкую поволі повз густий туман і танув у стихнених заплавах.

*На городі, поміж стиглого зерна, забрьоханий в росі ранковій, стояв сонях
й усміхався сонцю пелюстково (О. Косенко)*

4. З поданих речень виписати синоніми, визначити їх тип (семантичні, стилістичні, семантико-стилістичні). Поясніть їх роль.

Спорожніли городи, затихли голоси на полях і нивах, порідшали садки, скинувши барвисту одіж, замовкли птахи, проводжаючи літо у дальню подорож. Пустими і прозорими стали ліси, кружляючи на вітрі зграю листя. А в густих отавах ранками сизіє срібна паморозь. Деревя, вкрившись інеем, притрушували землю багряною ковдрою. Хмари ховали від людського ока скупе на ласку сонце, сплакуючи прохолодними сльозами. (В. Скуратівський).

5. Знайдіть слова-омоніми, поясніть їх значення.

Серед різноманітних страв на Святвечір обов'язково мала бути кутя.

Мала вона червону і рожеву стрічку у вінку.

Мала дівчинка задивилась на високу тополю (З журналу).

На материк міський багатий лякливо молодь утекла, батьків покинувши вмирати на дикім острові села. Утекла річка Уж, забравши води свої до синього моря (Б. Остапенко).

*Може, в мене в грудях замість серця тепла грудочка землі? (Б. Остапенко).
І сад ще спить у білому вінку, і бачити у сні він може в густому листі яблука
доспілі (В. Крищенко)*

Поточні контрольні питання /завдання

1. Лексичне й граматичне значення слова
2. Відмінність багатозначності від омонімії.
3. Антоніми та багатозначність.
4. Типи омонімії.
5. Використання синонімів та антонімів у мовленні. Контекстуальні синоніми та антоніми.
6. Робота над паронімами в школі.

Практичне заняття № 6

Тема: Фразеологія та лексикографія

Мета: узагальнити знання студентів про фразеологію та лексикографію як розділи мовознавства, оволодіти технологіями роботи зі словниками, робота над виправленням типових помилок у вживанні фразеологізмів, ознайомлення з особливостями словників різних типів.

Професійна спрямованість: знання в галузі фразеології та лексикографії стануть в нагоді майбутнім педагогам для роботи з української мови в початковій школі.

Ключові поняття: фразеологічна одиниця, фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні вирази, фразеологізми споконвічно українські та запозичені, крилаті вислови; словники тлумачні, орфографічні, синонімів, фразеологічні словники, словники термінів.

План

1. Поняття про фразеологію як розділ мовознавства.
2. Фразеологізм і його ознаки.
3. Класифікація фразеологізмів.
4. Походження фразеологізмів.
5. Предмет і завдання лексикографії.
6. Поняття про словник. Види словників.

Завдання для виконання

1. Підготувати теоретичний матеріал за планом.
2. Складіть твір-мініатюру з використанням фразеологізмів на самостійно обрану тему.
3. Прочитайте значення фразеологізмів, вказані в словнику фразеологізмів. Наведіть 3-4 власні приклади фразеологізмів.

Агнецъ божий – безвинна жертва, покiрлива людина.

Заливатися смiхом – нестримно i голосно смiятися.

4. Доберіть синоніми до наведених фразеологізмів, користуючись довідкою. (Нагадуємо, що синоніми можуть відрізнятися відтінками значень). Зробіть висновки про стилістичні можливості фразеологізмів.

Синя панчоха –

брати за петельки –

Довідка: залізна леді, жінка не з похлихливих; брати (хапати) за барки; за зябра (за жабри); наступати на горло (на горлянку).

5. Виконайте розбір обраного Вами фразеологізму за схемою:

а) фразеологізм; б) смислове значення; в) побудований за моделлю словосполучення або речення; г) зі словом якої частини мови співвідноситься; д) встановити головне слово моделі або граматичну основу; е) у ролі якого члена речення виступає; ж) в якому стилі мовлення вжитий. Приклад:

Еней, попливши синім морем, на Карфагену оглядавсь; боровсь з своїм, сердега, горем, слізьми, бідняжка, обливавсь (І.Котляревський «Енеїда»).

Обливатися слізьми – фразеологізм; значення: гірко, невтішно плакати; побудований за моделлю словосполучень дієслово + іменник; співвідноситься з дієсловом; головне слово – дієслово; у реченні є присудком; вживається в розмовному стилі.

6. До наведених англійських фразеологізмів дібрати українські зі схожим значенням: *time flies, when pigs fly* (дослівно: коли свині полетять), *wolf in sheep's clothing, broken heart, storm in a teacup, for a rainy day* (дослівно: для дощового дня), *look like a million dollars* (дослівно: мати вигляд, як мільйон доларів), *at all costs, monkey business* (дослівно: мавпячий бізнес), *black sheep* (дослівно: чорна вівця), *cash cow, as poor as a church mouse, like water off a duck's back*.

Українські відповідники: *на чорний день, буря в склянці води* (багато галасу даремно), *вовк в овечій шкурі, час летить, коли рак на горі свисне*, (після дощичка в четвер), *розбите серце, товкти воду в ступі* (марна праця), *мати чудовий вигляд* (на всі сто), *біла ворона, дійна корова* (джерело коштів), *бідний, як церковна миша* (без гроша за душею), *як з гусака вода*.

7. Дібрати з низки запропонованих фразеологізмів один, найбільш доцільний за смыслом, значенням, стилем (враховуючи ситуацію спілкування), увести його в речення (*вода й камінь точить, вставляти палиці в колеса, з'їсти облизня, на чотори ока*).

8. Утворити ряд синонімів, куди б входили: а) фразеологізми і слова; б) лише фразеологізми (добір здійснювати так, щоб були усвідомлені смислові та стилістичні відмінності в них). Наприклад: *на один крій, два чоботи – пара, як дві краплі води, одним миром мазані, з одного тіста, одного поля ягоди, скидається з лиця, волос у волос, крапля в краплю, як викapanий. Антонім: як свиня на коня*.

9. З'ясувати значення запропонованих фразеологізмів, дібрати антоніми до них (*грати в бірюльки, як риба у воді, не всі вдома, носити на руках*).

10. Визначити за словником, багатозначними є запропоновані фразеологізми чи мають омонімічне значення, складіть з ними речення так, щоб продемонструвати різницю (*дубова голова, зелена вулиця, повний вперед, ламати голову*).

Поточні контрольні питання /завдання

1. Поняття фразеологізму. Спільні і відмінні риси слова та фразеологізму.

2. Використання фразеологізмів у науковому, публіцистичному, розмовному стилях.

3. Терміни та професіоналізми. Робота з пошуку значень термінів у словниках.

4. Боротьба за чистоту мовлення.

Практичне заняття № 7

Модульна контрольна робота №1

Підсумкова модульна робота № 1 розрахована на три рівні складності: репродуктивний, репродуктивно-продуктивний та творчий.

На першому рівні складності (репродуктивному) студенти мають дати відповіді на запитання тесту (максимальна оцінка – 33 бали).

На другому рівні складності (репродуктивно-продуктивному) студенти мають викласти теоретичне питання (максимальна оцінка – 33 бали).

На третьому рівні (творчому) студенти демонструють уміння в орфографічно та пунктуаційно правильному написанні тексту (редагування тексту). Вони також творчо застосовують на практиці отримані теоретичні знання, що, безсумнівно, стане в нагоді їм як майбутнім вчителям початкових класів: пояснення значень багатозначних слів або підбір синонімів (антонімів), знаходження слів іншомовного походження, застарілих, а також лексичний аналіз слів. (Максимальна оцінка – 34 бали).

Модуль № 2. Граматика української мови

Практичне заняття № 8

Тема: Іменник як частина мови

Мета: закріпити знання про іменник як частину мови та його граматичні категорії, навчитися здійснювати морфологічний аналіз іменників, повторити основні правила правопису іменників, вдосконалення орфографічних навичок студентів.

Професійна спрямованість: вміння студентів визначати граматичні категорії іменника, аналізувати іменники, виробляти морфологічний аналіз іменників, правильно використовувати їх у своїй промові, виправляти граматичні помилки і готує їх до подальшої професійної діяльності.

Ключові поняття: предметність у граматичному значенні слова, основні значення відмінків, лексико-граматичні розряди іменників, невідмінювані іменники.

План

1. Іменник, його значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Лексико-граматичні категорії іменника.
2. Категорія відмінку. Роль прийменників у вираженні відмінкових значень.
3. Невідмінювані іменники і способи вираження їх відмінкових значень. Відмінювання іменників, що мають тільки форму множини.
4. Відмінювані і невідмінювані складноскорочені назви і аббревіатури.
5. Морфологічний розбір іменника.

Завдання для виконання

1. Підготувати теоретичний матеріал за планом.
2. Підкресліть іменники, виконайте морфологічний розбір двох іменників.
Кожен повинен навчитися вирішувати життєві завдання самостійно, і тільки таким чином людина може придбати безцінний досвід, створити власну долю і розширити горизонт своєї свідомості. (П. Коельйо).
3. Визначіть рід, число, відмінок іменників.

Зимові народні прикмети

1. Снігур співає взимку – бути снігу, завірюсі та сльоті. 2. Ворони каркають, сидячи на деревах, – очікуються снігопад та хуртовина. 3. Ворони каркають зграєю – до морозу. 4. Горобці ховаються в хмиз - буде мороз або хуртовина.

4. Розподіліть іменники за такими групами: абстрактні, конкретні, речовинні, збірні. Виконайте морфемний аналіз 2-х іменників.

Мужність, взуття, узлісся, суччя, працьовитість, людство, ягнятко, управління, екзаменатор, козацтво, косар, марево, борошно, нафта, патріотизм, розарій, газетяр, болільник, гра, книжечка, байкар, студентство, полювання, собака, батьківство.

5. До поданих слів доберіть іменники-синоніми з *не*. Складіть речення з використанням антонімічних пар.

Рабство, потреба, сльота, антипатія, біда, хвилювання, кривда, сварка, стійкість, вигадка.

Для довідок: необхідність, неприязнь, неспокій, неволя, негода, нещастя, недруг, неправда, незгода, непохитність.

Поточні контрольні питання /завдання

1. Словотвір іменників. Продуктивні способи творення іменників. Субстантивація.
2. Правопис закінчень та суфіксів іменників.

Практичне заняття № 9

Тема: Прикметник як частина мови

Мета: розширення та поглиблення знань про прикметник як самостійну частину мови, про основні граматичні категорії прикметника, їх відмінності від відповідних категорій української мови.

Професійна спрямованість: вміння відрізнити прикметник від подібних за формою частин мови, розрізнити лексико-граматичні розряди прикметників, проводити морфологічний аналіз прикметників, удосконалення орфографічних навичок у зв'язку з вивченням прикметника.

Ключові поняття: лексико-граматичні розряди прикметників, ад'єктивація, вищий і найвищий ступінь порівняння прикметників.

ПЛАН

1. Прикметник, його значення, морфологічні ознаки і синтаксична роль.
2. Якісні прикметники. Ступені порівняння якісних прикметників. Короткі і повні (стягнені і нестягнені) форми якісних прикметників.
3. Відносні і присвійні прикметники. Перехід у лексико-граматичних розрядах прикметників.

4. Прикметники твердої, м'якої та мішаної групи. Відмінювання та правопис прикметників.

5. Морфологічний розбір прикметників.

Завдання для виконання.

1. Підготувати теоретичний матеріал за планом.

2. Прочитати виразно текст. Підкреслити прикметники як члени речення. Знайти в тексті приклади явища переходу прикметника в іншу частину мови. Виконати морфологічний розбір трьох прикметників.

Трохи про Нострадамуса

Навряд чи зустрінеться в наші дні цивілізована людина, яка не чула про Мішеля Нострадамуса – середньовічного лікаря та алхіміка, астролога та віщуна, який колись жив у Франції.

Відомий дослідник творчості знаменитого провісника Олексій Пензенський пише, що Мішель де Нотрдам (Нострадамус) народився 14 грудня 1503 в містечку Сен-Ремі в сім'ї нотаріуса. Здобувши якісну освіту, Мішель отримав ступінь бакалавра мистецтв. У 26 років він закінчив один із найпрестижніших університетів Європи Менпельє, де навчався на факультеті медицини. Після отримання докторського ступеня та майже дворічної викладацької роботи в університеті вчений мандрував півднем Франції. Молодий медик успішно лікував хворих на чуму, що лютувала в тих краях. Одружившись, він прожив мирно та щасливо три роки, але отримав несподіваний удар долі – його дружина та двоє дітей несподівано померли від дифтерії. Про більш ніж шестирічний період його життя після загибелі рідних не відомо майже нічого – лише те, що він мандрував.

Оговтавшись від важкої втрати, Нострадамус знову лікував хворих під час епідемії чуми та холери, застосовуючи свої знання фітотерапії (що було новим у ті часи) та закликаючи на допомогу Хрест та Церкву. Після перемоги над епідемією, отримавши довічну пенсію, Мішель знову одружився.

У 1550 році вчений почав видавати астрономічні альманахи, популярних на той час. Через п'ять років у Ліоні вийшла його книга «Пророцтва метра Мішеля Нострадамуса» обсягом сорок три аркуші.

Вона містила прозову передмову автора, написану у формі листа до сина Цезаря, і 353 чотиривірші (катрена), згруповані в так звані центурії – розділи по сто катренів кожна. До другого прижиттєвого видання «Пророцтв» увійшли ще 286 нових катренів.

Пророцтва Нострадамуса написані алегоричною, загадковою мовою і остаточно не розгаданий досі.

Коли на лицарському турнірі уламок списа шотландського гвардійця виколов око королю Генріху II і той згодом помер від важкої мозкової травми, приголомшені французи вперше усвідомили загадкову силу пророцтв катренів, у яких попереджалося про цю фатальну подію. З того часу інтерес до пророцтв Нострадамуса не згасає.

Багато історичних подій передбачив віщун, багато що збулося, і ці пророцтва свідчать про те, що на Землі жив геній (З журналу).

3. Розподіліть прикметники на: прикметники твердої, м'якої і мішаної групи. Обґрунтуйте.

Гарний, братній, ближній, любий, тямущий, путній, довгий, схожий, дружний, дружній, лагідний, справжній, сестрин, сусідній, сусідський, короткошій, глухий, величний, середній.

4. Запишіть прикметники в дві колонки: в першу – з однією буквою **н**, у другу – з **нн**. Поясніть свій вибір.

Чаву(н,нн)ий, мід(н,нн)ий, оборо(н,нн)ий, де(н,нн)ий, цикліч(н,нн)ий, ці(н,нн)ий, маши(н,нн)ий, дерев'я(н,нн)ий, солов'ї(н,нн)ий, силе(н,нн)ий, сіль(н,нн)ий, страш(н,нн)ий, страше(н,нн)ий, голуби(н,нн)ий.

Поточні контрольні питання /завдання

1. Специфіка граматичних категорій прикметника (на відміну від іменника)

2. Синтаксична функція прикметників.

Практичне заняття № 10

Тема: Числівник як частина мови

Мета: поглиблення та систематизація знань про числівники, їх граматичні категорії та синтаксичні функції.

Професійна спрямованість: глибоке розуміння системи форм числівника, їх функціонування у мовленні, вміння визначати відмінок та інші категорії числівника сприяє підвищенню лінгвістичної освіченості педагогічної компетенції майбутніх учителів початкових класів.

Ключові поняття: числівники кількісні і порядкові, прості, складні та складені числівники, від числівникові слова.

План

1. Значення, морфологічні ознаки й синтаксичні функції. Специфіка вияву граматичних категорій числівника.
2. Розряди числівників за значенням і граматичними ознаками. Групи числівників за їх структурою.
3. Відмінювання числівників різних розрядів. Наголошування числівників.
4. Стилiстичне використання числівників. Написання числівників і відчислівникових слів.
5. Морфологічний розбір числівника як частини мови.

Завдання для виконання

1. Підготувати теоретичний матеріал за планом.
2. Відгадайте загадки. Випишіть числівники разом з іменниками, з якими вони вжиті, визначте відмінок числівників.

1. Під одним ковпаком сімсот козаків. 2. Сімсот соколят на одній подушці сплять. 3. Що то за птах, що на вісьмох ногах? 4. Шість ніг, дві голови, один хвіст, чотири ока, два носи. 5. Має шкір сім, витискає сльози всім.

Для довідок: вершиник на коні, цибуля, комар, соняшник, мак.

3. Спишіть текст, записуючи числівники словами. Виконайте

морфологічний розбір двох числівників.

Сім чудес світу

Що входить у поняття «семи чудес світу»? Це єгипетські піраміди в Гізі (близько 2700 - 1780 до н.е.), висячі сади Семіраміди у Вавилоні (605 - 562 роки до н.е.), Храм Артеміди в Ефесі (VI ст. до н.е.), гігантська статуя Зевса в Олімпії (близько 430 до н.е.), Галікарнаський мавзолей у Малій Азії (середина VI століття до н.е.), Колос Родоський (бронзова постать бога сонця Геліоса заввишки 37 метрів, близько 285 р. до н.е.), Фароський маяк в Олександрійському порту (закінчено близько 279 р. до н.е., ймовірна висота 143 метри)

4. Запишіть слова в дві колонки: 1) числівники, 2) інші частини мови з числовим значенням.

Два, двійко, подвоїти, двійка, двічі, подвоєння, чотири, чверть, четверо, учетверо, четвірка, три четвертих, четвертина, четвертий, чотиризначний, чотириста, сто, сотня, половина, одна друга, десятка, десятирічний, десяток, десять цілих одна десята, сто десятий, подесятерити.

Поточні контрольні питання /завдання

1. Синтаксичні функції числівників різних розрядів.
2. Відмінювання дробових числівників.
3. Використання збірних числівників.

Практичне заняття № 11

Тема: Займенник як частина мови

Мета: поглиблення та систематизація знань про займенник як частину мову, його граматичні категорії та синтаксичні функції, особливості вживання у різних стилях мовлення.

Професійна спрямованість: глибоке розуміння системи форм займенника, їх функціонування у мовленні, уміння визначати відмінок та інші категорії

сприяє підвищенню лінгвістичної освіченості та педагогічної компетенції майбутніх учителів початкових класів.

Ключові поняття: особові, присвійні, неозначені, питальні, означальні та інші розряди займенників, прономіналізація, правопис займенників.

План

1. Семантична, морфологічна й синтаксична своєрідність займенника як особливої частини мови. Співвідношення займенників з іншими частинами мови.
2. Морфологічні категорії займенників.
3. Розряди займенників за значенням.
4. Відмінювання займенників, наголошування їх при словозміні.
5. Вживання інших частин мови в ролі займенників (прономіналізація).
6. Правопис та наголошування займенників.

Завдання для виконання

1. Підготувати теоретичний матеріал за планом.
2. Складіть речення з поданих частин. Виконайте морфологічний розбір двох займенників.

Людина подібна до дробу (знаменник її – те, що вона думає про себе, чисельник – те, що про неї думають інші) (Сократ).

Немає нічого сильнішого і безкорисливішого за любов матері (будь-яка прихильність, будь-яка любов, будь-яка пристрасть або слабка, або корислива в порівнянні з нею) (Е. Ренан).

Єдина істина – праця (світ стане тим, на що перетворить його праця) (Е. Золя).

3. Визначте розряди займенників.

Зі східної мудрості

1. Добро, яке ти зробив, ніколи не пропаде, навіть якщо ти забудеш про нього. 2. Де мир та любов, там усі друзі. 3. Хто заперечує свої гріхи, той ніколи їх не позбудеться. 4. Недруг, який вказує нам на помилки, набагато корисніший, ніж друг, який їх замовчує.

4. Запишіть, розкриваючи дужки, поясніть написання займенників:

Де (з)ким, де(ким), будь(кого), будь(у)кого, хтозна(з) ким, хтозна(чим), казна(з)якими, ні(з)чим, (ні)якому, ні(в)якому), ні(з)чисю, казна(чим), (ні)чисю, казна(чим), казна(з)чим, (ні)ким, ні(з)ким, ні(про)кого.

Поточні контрольні питання /завдання

1. Наведіть приклади займенників кожного розряду.
2. Поясніть правила правопису кожного з розрядів займенників.

Практичне заняття № 12

Тема: Граматичні категорії дієслова

Мета: поглиблення та систематизація знань про дієслово та дієслівні форми, їх граматичні категорії та синтаксичні функції.

Професійна спрямованість: глибоке розуміння системи дієслівних форм, їх функціонування у мовленні, вміння визначати вид, стан, спосіб, час та інші категорії дієслова сприяє підвищенню лінгвістичної освіченості педагогічної компетенції майбутніх учителів початкових класів.

Ключові поняття: неозначена форма дієслова, доконаний і недоконаний вид, активний і пасивний стан, дійсний, наказовий і умовний спосіб дієслова.

План

1. Категорія виду. Основні значення доконаного й недоконаного виду.
2. Категорія стану дієслова, її зв'язок із перехідністю та неперехідністю дієслів.
3. Категорія часу дієслова. Дієвідмінювання. Основні форми теперішнього часу 1 та 2 дієвідмін. Особові форми майбутнього часу 1 та 2 дієвідмін.
4. Категорія способу дієслова. Особові форми наказового способу. Родові й числові форми дієслів минулого часу й умовного способу. Дві основи дієслова (основа інфінітива, основа теперішнього часу).
5. Словотвір дієслів. Правопис дієслівних суфіксів та закінчень.

6. Морфологічний розбір дієслова як частини мови.

Завдання для виконання

1. Підготувати теоретичний матеріал за планом.
2. Прочитайте виразно текст. Підкресліть дієслова як члени речення.

Виконайте морфологічний розбір трьох дієслів.

Смішинка до рота потрапила

Хвилина сміху приносить нам стільки користі, як заняття фітнесом протягом 45 хвилин. Такого висновку дійшли вчені. У процесі сміху беруть участь близько 80 груп м'язів тіла. Під час сміху частіше б'ється серце, досягаючи 120-150 ударів на хвилину, та активізується дихання, а також підвищується вміст кисню в крові. Сміх виключає головний біль. А коли покращується настрій, зменшується кількість стресів, радіснішим стає життя. (З журналу).

3. Поясніть розділові знаки. Визначте спосіб та час дієслів.

Степ рясніє квітами: яскраво жовтіє квітка-бійка, синіють дзвіночки, гвоздика горить червоними плямами.

Він озирнувся і побачив: сонце вставало з-за обрію.

Сонце димне встає – буде день спекотний.

4. Спишіть речення, вставляючи замість крапок пропущені букви. Обґрунтуйте свою думку. Підкресліть дієслова як члени речення, визначте їх вид.

Хитала гілка на узліс..і ч..рвоне світло світло снігура. Б..рульки на даху весни дзеленькнули зеленодзвонно (М. Пасічник). Из вирію вертают..ся лелеки до затишних поліс..ких коминів. Ось-ось у молоці пташинім ..купає кожну гілку сад (Борис Тен). З-під снігу де-не-де виткнувся верес і голі дротики ч..рниць. А човни вже голічерева на березі л..жать (М.Клименко)

Поточні контрольні питання / завдання

1. Як утворюються способи дієслова в сучасній українській мові? Наведіть приклади.

2. Які форми часу утворюються від дієслів доконаного, а які – від дієслів недоконаного виду? Наведіть приклади.
3. Як визначити дієвідміну дієслова? Наведіть приклади.

Практичне заняття № 13

Тема: Дієприкметник та дієприслівник як дієслівні форми

Мета: закріпити знання про дієприкметник і дієприслівник як особливі форми дієслова, навчитися утворювати активні та пасивні дієприкметники та знаходити їх у тексті, правильно використовувати дієприкметникові та дієприслівникові звороти.

Професійна спрямованість: глибоке розуміння граматики української мови озброює студентів – майбутніх вчителів початкової школи вмінням правильно визначати частини мови, зокрема, дієслівні форми аналізувати їх та використовувати у своєму мовленні.

Ключові поняття: активні і пасивні дієприкметники, дієприкметники теперішнього та минулого часу, творення дієприкметників і дієприслівників, дієприкметниковий і дієприслівниковий зворот.

План

1. Дієприкметник як окрема дієслівно-іменна форма. Дієслівні та прикметникові ознаки дієприкметників.
2. Активні дієприкметники теперішнього та минулого часу, особливості їх творення та функціонування.
3. Творення та функціонування пасивних дієприкметників.
4. Дієприслівник як окрема дієслівно-прислівникова форма. Дієслівні та прислівникові ознаки дієприслівників.
5. Особливості дієприкметникових та дієприслівникових зворотів. Розділові знаки в реченнях із дієприкметниковими та дієприслівниковими зворотами.
6. Перехід дієприкметників та дієприслівників в інші частини мови. Правопис дієприкметників.

7. Морфологічний розбір дієприкметника та дієприслівника.

Завдання для виконання

1. Підготувати теоретичний матеріал за планом.
2. Списати, розставити розділові знаки. Зробити морфологічний розбір дієприкметника та дієприслівника.

Кохання сліпим стає чорне за біле вважає.

Не вивчившись людиною не станеш.

Друга маючи себе не жалій.

Будь уважнішим багато чого в житті не повториться.

Дрібних почуттів у світі немає дрібними бувають тільки душі людські.

Будеш щасливим не шкодуючи сили. (Прислів'я).

Зшитий ковпак не по-ковпаківському.

3. Виписати з тексту дієприслівники та дієприкметники. Поясніть вживання розділових знаків в тексті. Зробіть аналіз двох дієприкметників та двох дієприслівників.

Епіграфом в античності називався напис на пам'ятнику, будівлі. Пізніше так стали називати цитати, прислів'я і приказки, крилаті слова і вирази з художньої прози, уривки з віршів, вислови видатних людей, поміщені або після назви твору, або перед його окремими главами. Використовуючи епіграф, автор цим спирається на загально визнаний авторитет, який підтверджує його думку, допомагаючи розкрити її, поглибити, визначити характер теми, зазначеної в назві. Вибір джерела цитування характеризує автора твору, його духовний світ, інтереси та естетичні уподобання та підпорядкований його творчим завданням. У літературі епіграфи з'явилися у XV столітті у Франції.

Епіграф – це маніфестація літературних зв'язків, причому не лише у межах однієї національної літератури, а й у масштабах духовної діяльності всього людства. Ми вибираємо цитату з того чи іншого твору не випадково, в такий спосіб визначаючи сприйняття свого творіння через призму вже існуючого, порівнюючи чи зіштовхуючи різні погляди на зображуване. Епіграф –

особливий смисловий феномен, що належить відразу двом контекстам. Він знак, що відсилає читача до вихідного тексту, до спогадів та складних асоціацій з творами.

Таким чином, епіграф – особливий вид цитат і за своєю функцією, і за місцем у тексті.

Що стосується оформлення, то тут можна сказати таке. У лапки епіграф не береться, оскільки не актуалізується жодний з випадків вживання цього знака. Наприкінці епіграфа ставиться той знак, який стоїть у автора запозичених слів. Під висловом-епіграфом до твору ставляться ініціали та прізвище автора, у дужки вони не беруться і крапка після них не ставиться.

Поточні контрольні питання /завдання

1. Поясніть правила вживання розділових знаків при дієприкметникових і дієприслівникових зворотах. Наведіть приклади.

2. Поясніть закономірності творення активних і пасивних дієприкметників теперішнього та минулого часу. Наведіть приклади.

Практичне заняття № 14

Тема: Прислівники та слова категорії стану

Мета: розширити, поглибити та систематизувати знання про прислівник, сформувані поняття про предикативи, навчити розрізняти названі частини мови, визначати їх роль у реченні.

Професійна спрямованість пов'язана з умінням доцільно використовувати прислівники та предикативи в усному та письмовому мовленні, правильно утворювати прислівники з інших частин мови, вміти класифікувати їх.

Ключові поняття: прислівники обставинні, означальні, вищий та найвищий ступінь порівняння прислівників, слово категорії стану, головний член безособового речення.

План

1. Прислівник як самостійна незмінна частина мови, його значення, морфологічні ознаки та синтаксична функція.
2. Класифікація прислівників за лексичним значенням. Означальні та обставинні прислівники. Перехід прислівників до інших частин мови.
3. Ступені порівняння означальних прислівників.
4. Правопис прислівників. Наголошування прислівників.
5. Слова категорії стану.
6. Морфологічний розбір прислівника й слів категорії стану.

Завдання для виконання

1. Підготувати теоретичний матеріал за планом.
2. Виразно прочитайте легенду. Випишіть прислівники, визначити розряди і групи за значенням, підкресліть як члени речення.

Понт Аксинський (Легенда)

Давним-давно жило в Тавриді (територія нинішнього Криму) горде плем'я горян. Вони миролюбно обробляли землю, вирощували виноград та троянди та рослили дітей. І добре було їм.

Дочули про квітучу Тавриду в далекій Елладі (Греції) і вирішили неодмінно підкорити її. Безліч човнів вночі повільно наближалось до багатой землі. Озброєні елліни сподівались непомітно висадитися на берег і напасти на сплячих горян. І раптом море засвітилося блакитним вогнем - навіть піна біля берега яскраво засяяла блакитним мертвим світлом. Так тубільці несподівано побачили ворога. Жінки та діти сховалися в печери, а чоловіки приготувалися до оборони, хоча ворогів було набагато більше.

Несподівано величезні орли та грифи піднялися зі скель і полетіли в море, до ворожих човнів. Воїни злякано прикрилися щитами, орли ж залізними дзьобами довбали дерев'яні щити, обтягнуті шкірою, грифи безжалісно клювали в очі. Горяни зраділи допомозі та почали несамовито скидати у воду валуни. Море заштормило, здійнялися хвилі, зненацька пішов дощ.

Елліни в горі повернули додому, втративши в страху багатьох своїх товаришів. З того часу греки почали називати це море Понтом Аксинським –

Негостинним морем. І наказали своїм дітям, щоб вони ніколи й не намагалися йти до Понту Аксинського.

Чимало часу минуло. Знову закортіло грекам побачити сонячні береги багатой гірської країни. Але вони добре пам'ятали наказ своїх предків не наближатися до негостинного Понта Аксинського. Тому тепер не тисячі човнів вийшли в море, прямуючи до омріяних земель, а лише п'ять. І сиділи в них не озброєні до зубів воїни, а мирні посли зі щедрими дарами.

Таких гостей було прийнято доброзичливо. І домовилися горяни з греками і присягнули, що ніколи більше не піднімуть зброї один проти одного

З того часу оселилися елліни далеко від Еллади і щасливо стали жити на сонячній Тавриді. Почали вирощувати виноград та троянди. Вели торгівлю з горянами та дивувалися: чому таке ласкаве море названо Аксинським – Негостинним?

І перейменовували греки добре море на Понт Евксинський – Гостинне море.

З того часу так і повелося. Хто йде до Чорного моря з відкритим серцем, завжди гостинно – Понт Евксинський. А для ворогів – Понт Аксинський – Негостинний.

Поточні контрольні питання /завдання

1. Семантичні розбіжності означальних та обставинних прислівників.
2. Значення слів категорії стану на відміну від прислівників.
3. Синтаксичні функції прислівників та слів категорії стану (предикативів).

Практичне заняття № 15

Тема: Службові частини мови. Модальні слова. Вигуки.

Мета: розширити, поглибити та систематизувати знання про службові частини мови, модальні слова та вигуки, навчити розрізняти названі частини мови, визначати їх роль.

Професійна спрямованість пов'язана з умінням доцільно використовувати службові частини мови в усному та письмовому мовленні, правильно їх вживати, вміти аналізувати.

Ключові поняття: прийменник, сполучник, частка, класифікація і правопис службових частин мови, семантичні розряди, вигуки і звуконаслідувальні слова.

План

1. Прийменник як службова частина мови. Семантичні ед. прийменників. Правопис прийменників.
2. Сполучник як службова частина мови. Поділ сполучників за способом уживання. Поділ сполучників за синтаксичною ознакою на сурядні, підрядні та пояснювальні. Розрізнення сполучників та сполучних слів. Правопис сполучників.
3. Частка як службова частина мови. Класифікація часток за значенням і функцією в мові. Розрізнення часток та омонімічних слів інших частин мови. Правопис часток.
4. Модальні слова як окремий розряд слів. Семантичні розряди модальних слів.
5. Вигуки. Семантична класифікація вигуків. Звуконаслідувальні слова. Правопис вигуків та звуконаслідувальних слів.
6. Морфологічний розбір службових частин мови, вигуків.

Завдання для виконання

1. Підготувати теоретичний матеріал за планом.
2. Виконайте розбір службових слів: прийменника, сполучника, частки.
Великі води не можуть згасити кохання, і річки не заллють його. Якби хтось давав усі багатства дому свого за любов, то він був би відкинутий з презирством. («Пісня з пісень»)
3. Прочитайте виразно текст. Перекажіть його, використовуючи доречні вставні слова та вигуки. Додайте власним міркуваннями, кого саме Ви хотіли б віддячити.

Вдячність

У моменти найвищого успіху, навіть якщо він заслужений саме вашою важкою та довгою працею, похваливши себе, обов'язково згадайте того, кому ще ви можете сказати щирі слова вдячності (будь то вчитель, батьки, колеги, друзі, випадок чи сам Господь). Усе те, чого ми досягли, вже є підставою для подяки. Пам'ятайте, щоб залучити до свого життя справжні блага, частіше дякуйте. І ви будете благополучною людиною.

Поточні контрольні питання /завдання

1. Семантичні відмінності якісних та обставинних прислівників.
2. Значення слів категорії стану на відміну прислівників.
3. Синтаксичні функції прислівників та слів категорії стану.

Практичне заняття № 16

Тема: Синтаксис простого двоскладного речення

Мета: поглиблення та закріплення знань про синтаксис як вчення про речення та словосполучення, розвиток умінь визначати типи зв'язку слів у словосполучення, вміння аналізувати прості двоскладні речення, знаходити в них підмет та присудок, визначати їх тип.

Професійна спрямованість: уміння правильно визначати тип речення, словосполучення, пунктуаційні навички свідчать про загальну культуру носія; багато відомостей щодо синтаксису вивчаються у молодших класах, що свідчить про важливість теми.

Ключові поняття: речення повні та неповні, типи речень по інтонації, за метою висловлювання, за структурою, предикативність, модальність, парадигма речення.

План

1. Просте двоскладне речення та його склад.

2. Підмет, його структурно-семантичні характеристики, засоби вираження.
3. Присудок, його структурно-семантичні характеристики. Простий дієслівний присудок, засоби його вираження. Складений іменний і складений дієслівний присудок.
4. Тире між підметом і присудком.
5. Другорядні члени речення та їхні функції в поширенні речення.
6. Означення як синтаксичне вираження атрибута. Узгоджені й неузгоджені означення, способи їхнього вираження.

Завдання для виконання

1. Підготувати теоретичний матеріал за планом.
2. Ознайомтесь зі схемою аналізу та зразком аналізу простого речення.

Синтаксичний аналіз простого речення

Схема аналізу

- I. Тип речення за метою висловлювання (розповідне, спонукальне, питальне).
- II. Тип речення за інтонацією (окличне або неокличне).
- III. Тип за структурою (просте чи складне). Підкреслити граматичну основу, вказати, чим виражений підмет, тип присудка.
- IV. Просте речення:
  1. Двоскладне або односкладне (тип односкладного – означено-особове, неозначено-особове, узагальнено-особове, безособове, називне; еліптичне);
  2. Повне чи неповне;
  3. Поширене або непоширене;
  4. Неускладнене або ускладнене (відокремленими членами речення; однорідними членами речення; звертанням; вставними словами, словосполученнями, реченнями).
  5. Підкреслити всі головні та другорядні члени речення, вказати, якими частинами мови вони виражені.
- V. Пояснити розстановку розділових знаків (за потреби).

Сполучн. Іменник прислів. прийм. Іменн. Прислів. дієслово іменник прийм. іменник

А дух Мазепи рано на зорі вже кличе Україну до свободи.

I. Речення розповідне.

II. Неокличне.

III. Просте, оскільки складається з однієї предикативної частини. Граматична основа – дух (підмет), кличе (простий дієслівний присудок)

IV. Речення двоскладне, повне, поширене, неускладнене.

Другорядні члени речення:

дух чий? Мазепи (неузгоджене означення);

кличе коли? Рано на зорі (обставини часу);

кличе кого? Україну (прямий додаток);

кличе до чого? До свободи (непрямий додаток).

3. Розставити розділові знаки, розкривши дужки, пояснити їх.

1. Спілкування з навколишнім світом (природою, мистецтвом, живими людьми) збагачує та покращує людину. Взаємодія і спілкування потрібні всім (і молодим, і літнім, і дітям). Без контактів (бесід, зустрічей, живого обміну враженнями) неможливо відчувати радість, а й існувати взагалі (З журналу).

4 Спишіть речення, ставлячи, де треба, тире між підметом і присудком. Обґрунтуйте свою думку. Підкресліть головні члени речення.

1. Білі нарциси ніжності квіти. Пахуче яблуко пори осінньої терпкі вуста (В. Крищенко). 2. Сила волі найцінніша якість людини. Вчити розум точити Щедрувати щедре серце мати. Щедрий вечір дома стіл багатий (Прислів'я). 3. Пелюстків рясна хурделиця всі стежини замела (М.Клименко)

5. Виконайте синтаксичний аналіз речень.

Моя земля – це пісня журавлина, огнистий кетяг гордої калини (Н. Власенко). Україна моя не окраїна (Л. Кононученко). Моя Поліщина – співучий край, мій першокорінь музики і слова (М. Сингаївський)

Поточні контрольні питання /завдання

1. У чому відмінність словосполучення та речення?
2. Відмінність словосполучення та фразеологізму.
3. Додаток, прямий і непрямий додаток.
4. Обставина. Типи обставин.

Практичне заняття № 17

Тема: Прості односкладні речення. Повні і неповні речення

Мета: розширення знань про речення, навчитися визначати типи речень за структурою, визначати головні та другорядні члени речення, Формування вміння відрізняти неповні двоскладові речення від односкладових.

Професійна спрямованість: синтаксичний аналіз простого речення на елементарному рівні вивчається у початкових класах, вміння визначати типи простих речень, правильно використовувати їх у мовленні є складовою лінгвістичної освіченості студента.

Ключові поняття: повне і неповне просте речення, речення означено-особове, неозначено-особове, узагальнено-особове та безособове, еліптичні речення.

План

1. Типи односкладних речень: означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні, номінативні. Стилiстичні функції односкладних речень.
2. Поняття про повні і неповні речення. Особливості пунктуації в неповних реченнях.
3. Еліптичні речення як особливий вид односкладних речень.

Завдання для виконання

1. Підготувати теоретичний матеріал за планом.

2. Прочитати, знайти односкладні речення, визначити їх тип. Списати, пояснити розділові знаки. Доповніть власними міркуваннями щодо культури спілкування.

Сьогодні широко відомо про американського психолога, автора численних книг Дейла Карнегі. Ось лише деякі його правила. Вони дозволяють зробити сімейне життя щасливішим.

Не треба чіпляти за живе! Не одна дружина викопала могилу своєму подружньому щастю, помалу все поглиблюючи її.

Не намагайтеся переробити свого чоловіка. Вдалий шлюб – це щось набагато більше, ніж уміння знайти відповідну людину. То здатність самому бути такою людиною.

Не критикуйте. Багато розлучень – через марну, нудну критику.

Висловлюйте одне одному свою щирю подяку. Взаємні уподобання та вдячність – запорука щастя.

Надавайте один одному невеликі знаки уваги. Робіть це завжди.

Будьте ввічливі. Ввічливе ставлення так само важливо для шлюбу, як мастило для двигуна. Грубість – ракова пухлина, що роз'їдає кохання. Часто ми з чужими людьми ввічливіші, ніж із близькими.

3. Прочитайте вголос, правильно інтонуючи. Випишіть односкладні речення, назвіть їх види. До називних речень додайте усно означення. Як змінилася розповідь від цього?

Ранок. Крутосхил. Вода. Розлилася врода молода. Акварель весняного Дніпра просить пензля й чулого пера. Слухаю. Дивлюсь. Стою. Ніжність випромінюю свою. Травень Дивень. Веснолет. Впала зірка квіткою в кашкет. І встає, як доля для добра, сонце із прозорості Дніпра (В. Крищенко).

Поточні контрольні питання /завдання

1. У чому полягають особливості еліптичних речень?
2. Слова-речення.

Практичне заняття № 18

Тема: Просте ускладнене речення

Мета: ознайомлення студентів із поняттям однорідності, з однорідними членами речення, формування вміння відрізняти їх від неоднорідних. Формування вміння розпізнавати їх у тексті і правильно використовувати у своєму мовленні, правильно вживати необхідні розділові знаки на письмі, а також правильно користуватися відповідною інтонацією в усному мовленні; ознайомлення з поняттям відокремлення, відокремленого та уточнювального члена речення, формування вміння розпізнавати їх у тексті і правильно вживати необхідні розділові знаки, а також правильно користуватися відповідною інтонацією в усному мовленні.

Професійна спрямованість: уміння розрізняти однорідні члени речення, відокремлені члени речення та правильно використовувати їх у своєму мовленні допоможе майбутнім педагогам удосконалювати лінгвістичні та мовленнєві вміння та навички.

Ключові поняття: однорідні члени речення головні та другорядні, однорідні та неоднорідні означення, узагальнюючі слова, препозиція та постпозиція, відокремлення, відокремлені та невідокремлені означення, додатки та обставини.

План

1. Просте речення, ускладнене однорідними членами речення. Особливості інтонації в реченнях з однорідними членами. Уживання сурядних сполучників в реченнях з однорідними членами.

2. Узагальнювальні слова в реченнях з однорідними членами. Пунктуація в реченнях з однорідними членами.

3. Однорідні та неоднорідні означення. Стилiстичнi особливостi речень з однорідними членами.

4. Відокремлені члени речення. Основні умови відокремлення другорядних членів.

5. Відокремлені означення й прикладки. Відокремлені додатки.

6. Відокремлені обставини. Пунктуація в реченнях з відокремленими членами.

7. Уточнювальні слова й звороти в складі простого речення. Пунктуація при уточнювальних словах і зворотах.

Завдання для виконання

1. Підготувати теоретичний матеріал за планом.

2. Прочитати, дотримуючись правильної інтонації (однорідні означення вимовляються з інтонацією перерахування, неоднорідні – плавно, без перерахування). Знайти ті та інші в тексті. Пояснити розстановку розділових знаків.

Завірюха

Був ранок. Зверху снігу не було, але сильний сухий вітер продовжував заносити сніговий пил. Небо на сході було важке, темно-синюватого кольору, але яскраві червоно-жовтогарячі косі смуги ясніше і ясніше позначалися на ньому. Де-не-де були розкидані горбочки, що сіріли, крізь які вперто пролітав дрібний, сухий сніговий пил. Жодного сліду: ані санного, ані людського, ані звіриного – не було видно (П.Мирний)

3. Ознайомитись з умовами відокремлення другорядних членів. Воно пов'язане з низкою синтаксичних умов.

1) Інверсія – важлива умова відокремлення визначень, додатків та обставин. Так у реченні *Він бачив небо, блакитне, бездонне* (М.Хвильовий) узгоджені означення відокремлені, оскільки перебувають у незвичайному для них місці, у постпозиції.

2) Поширеність означень, додатків, обставин сприяє їхньому відокремленню. *Є обличчя, бліді від великої внутрішньої пристрасті, що випромінюють світло розуму та шляхетності* (О.Олесь).

3) Уточнююче значення означень, додатків, обставин, доповнень створює умови їхнього відокремлення. *Від воріт до танку, між високими, на зріст людини, кучугурами, була розчищена доріжка-ущелина* (Панова В.Ф.).

4) Додаткові значення. *Вирісши у злиднях і голоді, Чіпка вороже ставився до тих, хто був у його розумінні багатим (П.Мирний)*. Відокремлене означення містить додаткове значення.

Відокремлені члени речення можуть мати додаткове, пояснювальне чи приєднувальне значення: *Зручності життя можна поєднувати з будь-якою, навіть з найважчою і брудною, працею (М.Гоголь)*. (Відокремлене визначення з приєднувальним значенням, що виражають додаткові, попутні пояснення). *Білі чисті піски з рядами різнокольорової гальки, тобто камінців, широко розстилися перед нами (З журналу)*. (Відокремлене доповнення з пояснювальним значенням, яке вноситься за допомогою спілок, тобто). *Тут, під Києвом, точилися важкі бої*. (Відокремлена обставина з уточнюючим значенням).

4. Виписати з художньої літератури, преси 10 речень з відокремленими членами.

Поточні контрольні питання /завдання

1. Які особливості інтонації в реченнях з однорідними членами?
2. Як відрізнити однорідні означення від неоднорідних?
3. Які розділові знаки використовуються при однорідних членах (зі сполучниками та без них)?

Практичне заняття № 19

Тема: Синтаксично ізольовані частини речення

Мета: знайомство студентів з поняттям вставних слів, словосполучень та речень, вставлених конструкцій, звертань, вокативних речень, формування вміння розпізнавати їх у тексті та правильно використовувати у мовленні, у тому числі правильно вживати необхідні розділові знаки.

Професійна спрямованість: уміння розрізняти вставні слова, словосполучення та вставлені конструкції, правильно використовувати речення

зі звертаннями, пряму і непряму мову допоможе майбутнім педагогам удосконалювати лінгвістичні та мовні вміння та навички.

Ключові поняття: вступні та вставні слова, словосполучення та конструкції, модальні слова, розділові знаки при вставних словах, словосполученнях та вставлених конструкціях, звертаннях; вокативні речення, цитата, діалог.

План

1. Вставні слова й словосполучення. Інтонація та пунктуація в реченнях із вставними словами й словосполученнями, їх стилістична роль.
2. Вставні речення, їх смислові функції, зв'язок з основною частиною речення й місце в ньому: стилістичне вживання.
3. Вставлені конструкції. Інтонація та пунктуація в реченнях із вставленими компонентами.
4. Звертання й вокативні речення. Значення й способи вираження звертання. Місце звертання в реченні. Інтонація та особливості пунктуації в реченнях із звертаннями. Стилiстичні можливості звертання.
5. Пряма мова. Діалог. Цитати.

Завдання для виконання

1. Підготувати теоретичний матеріал за планом.
2. Творчий диктант. Вставити відповідні за змістом вставні слова.

( ) Ми часто чуємо скарги на наш правопис – здається, що орфографічних правил у нас занадто багато. ( ), їх не так вже й мало, але не викликає сумнівів, що багато з них можна звести до одного загального правила, і тоді ( ) виявиться, що правил значно менше, ніж ми думаємо. Потрібно лише зрозуміти, у чому це загальне правило полягає, і ( ), розібратися в основному принципі нашого правопису.

( ), багато слів пишемо, як чуємо. Відомо, що написання таких слів, як будинок, стіл, сом зазвичай не викликає труднощів. Кожен звук таких слів передаємо так, як ми його вимовляємо.

( ), слова пишуться так, як виходить за спорідненістю слів або частин слів (коренів, приставок, суфіксів, закінчень).

І, ( ), пишемо так, як писали предки.

Успіх, ( ), залежить від уважності та зосередженості.

Для довідок: на жаль, звичайно, дійсно, зрозуміло, по-перше, по-друге, безсумнівно, ймовірно, справді

2. Виписати з художньої літератури 5 речень зі зверненнями. Пояснити розділові знаки.

3. Виконайте синтаксичний аналіз речень

Не смієм забувати ані голосу матері, ані запаху м'яти, ані зорі вишневої, ані любові першої!

Серпневого дня зимовим тижнем не заміниш.

Дійства, пов'язані з зустріччю весни, - найпоетичніші обряди в побуті поліщуків.

Ліс, болота, очерет – таке вже, мабуть, у крові поліщука.

Поточні контрольні питання /завдання

1. Основні відмінності вступних та вставних конструкцій.
2. Розділові знаки при ввідних і вставних конструкціях.
3. Стилiстичні особливості вступних та вставних конструкцій.
4. Наведіть приклади вживання вставних речень та вставлених конструкцій.

Практичне заняття № 20

Тема: Складносурядні і складнопідрядні речення

Мета: поглиблення та систематизація знань про складні речення, їх класифікацію, засоби зв'язку між частинами складного речення; вироблення умінь аналізувати речення складносурядні та складнопідрядні.

Професійна спрямованість: уміння аналізувати складні речення, правильно використовувати їх у мовленні, розставляти розділові знаки в них демонструє загальну лінгвістичну та мовленнєву культуру студента.

Ключові поняття: складне речення, частини складного речення, засоби зв'язку між частинами речення, сурядний і підрядний зв'язок, головна та підрядна частини складного речення, сполучник і сполучне слово.

План

1. Складносурядні речення. Сміслові відношення між частинами складносурядного речення, типи сполучників.
2. Складнопідрядні речення нерозчленованої та розчленованої структур.
3. Складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними; означальними (присубстантивно-атрибутивними та займенниково-співвідносними); обставинними (способу дії, міри та ступеня, місця, часу, умови, порівняльними, причини, мети, допустовими, наслідковими).
4. Складнопідрядні багатокomпонентні речення (із однорідною та неоднорідною супідрядністю, з послідовною підрядністю, з мішаним типом підрядності).

Завдання для виконання

1. Підготувати теоретичний матеріал за планом.
2. Ознайомтеся зі схемою та зразком аналізу складнопідрядного та складносурядного речення.

Схема аналізу

- I. Тип речення за метою висловлювання (розповідне, спонукальне, питальне)
- II. Тип речення за інтонацією (окличне чи неокличне)
- III. Тип речення за структурою (складне). Підкреслити граматичні основи, визначити межі предикативних частин, вказати їх кількість.
- IV. Різновид складного речення (складносурядне, складнопідрядне, безсполучникове складне), вказати кількість частин і засоби зв'язку між частинами речення (сполучник, сполучне слово, інтонація).
- V. Модель речення.

VI. Характеристика кожної частини складного речення (двоскладне чи односкладне (тип), повне чи неповне, поширене чи непоширене), підкреслити всі члени речення, зазначити, якими частинами мови вони виражені.

VII. Пояснити розділові знаки.

Зразок аналізу складносурядного речення

Дієслово прислівн. прислівн. спол. займ. дієслово прикметник іменник

Кажіть стисло, просто, і ви досягнете бажаного результату.

I. Речення спонукальне.

II. Неокличне.

III. Складне.

IV Складносурядне, складається з двох частин, поєднаних сурядним сполучником *і*.

V. Модель речення

[= О, О], і [   ].

VI. 1 ч. – односкладне, означено-особове, повне, поширене; 2ч. – двоскладне, повне, поширене.

VII. Між частинами складного речення перед сполучником *і*, а також між однорідними членами речення без сполучника ставиться кома.

Зразок аналізу складнопідрядного речення

Іменник сп.сл. займен. дієслово прислівник дієслово прикметник іменник

Село, куди ми зайшли напередодні, було живописним куточком.

I. Речення розповідне

II. Неокличне.

III. Складне.

IV Складнопідрядне, складається з двох частин, поєднаних сполучним словом *куди*.

V. Модель речення

[– , (куди   ),   ].

VI. 1 ч. – Село було живописним куточком – головне, двоскладне, повне, поширене;

2ч. – куди ми зайшли напередодні – підрядне, означальне, двоскладне, повне, поширене.

VII. Підрядна частина знаходиться всередині головної, отже, з обох боків виділяється комами.

3. Спишіть текст, позначте граматичну основу та вкажіть вид речення. Зробіть аналіз складносурядного та складнопідрядного речення.

Вода в бухті відображала скелі, і колір їх був суворий, неодноманітний. Скелі були чорні, червоні та жовті, начебто художник використовував вохру. Зрідка їх перерізали пласти білих і синюватих порід, але в усіх цих фарб була спільна властивість. Їх покривав сизий наліт, властивий окаліні. Очевидно, це були сліди космічного вогню та попелу. Зелене похмуре повітря, наповнене сонячним димом і жовтими відблесками скель, струменіло над нами. Безмовність камінного хаосу приховувала смертельну небезпеку обвалів. Не було слів, щоб передати красу вигинів бухт, затінених кутів, гротів, вистелених чорним блиском та світлою підводною травою. (М.Трублаїні)

Поточні контрольні питання /завдання

1. Відмінності складного речення від простого.
2. Поясніть особливості складносурядного речення на відміну від складнопідрядного. Наведіть приклади сполучників сурядності та підрядності.
3. Типологія складних речень. Речення відкритої та закритої структури відповідно до типології та синтаксичних відносин між частинами.

Практичне заняття № 21

Тема: Безсполучникові складні речення. Складні речення з різними типами зв'язку

Мета: поглиблення та систематизація знань про безсполучникове складне речення, вдосконалення вмінь аналізувати складні речення різних типів, правильно вживати розділові знаки.

Професійна спрямованість: вміння правильно використовувати в мовленні та аналізувати складні речення, у тому числі безсполучникові, – один із показників мовнокомунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Ключові поняття: складне речення, безсполучниковий зв'язок між частинами; безсполучникове складне речення, складні синтаксичні конструкції з різними типами зв'язку, період, текст.

План

1. Безсполучникові складні речення з однотипними й різнотипними частинами.
2. Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні.
3. Складні речення з різними типами зв'язку. Пунктуація в них.
4. Текст. Типи текстів. Абзац. Період. Засоби зв'язку між реченнями у тексті.

Завдання для виконання

1. Підготувати теоретичний матеріал за планом.
2. Ознайомтесь зі схемою та зразком аналізу безсполучникового складного речення.

Схема аналізу

I. Тип речення за метою висловлювання (розповідне, спонукальне, питальне)

II. Тип речення за інтонацією (окличне чи неокличне)

III. Тип речення за структурою (складне). Підкреслити граматичні основи, визначити межі предикативних частин, вказати їх кількість.

IV. Різновид складного речення (складносурядне, складнопідрядне, безсполучникове складне), вказати кількість частин і засоби зв'язку між частинами речення (сполучник, сполучне слово, інтонація).

V. Модель речення.

VI. Характеристика кожної частини складного речення (двоскладне чи односкладне (тип), повне чи неповне, поширене чи непоширене), підкреслити всі члени речення, зазначити, якими частинами мови вони виражені.

VII. Пояснити розділові знаки.

Зразок аналізу

Іменник сп.сл. займен. Дієслово прислівник дієслово прикметник іменник

Село, куди ми зайшли напередодні, було живописним куточком.

I. Речення розповідне

II. Неокличне.

III. Складне.

IV Складнопідрядне, складається з двох частин, поєднаних сполучним словом *куди*.

V. Модель речення

[– , (*куди*) ,   ].

VI. 1 ч. – *Село було живописним куточком* – головне, двоскладне, повне, поширене;

2ч. – *куди ми зайшли напередодні* – підрядне, означальне, двоскладне, повне, поширене.

VII. Підрядна частина знаходиться всередині головної, отже, з обох боків виділяється комами.

3. Прочитати крилаті вирази, розкрити їхній зміст. Скласти з поданих частин складне безсполучникове речення, пояснити постановку розділових знаків. Виконайте аналіз одного з речень (за схемою).

Привчи себе не боятися праці; (з розумом з честю праця в згоді завжди) (Фірдоусі).

Совість – найкраща повчальна книга; (до неї потрібно частіше заглядати) (Паскаль).

Боягузи вмирають багато разів до смерті; (хоробрі вмирають лише один раз) (В. Шекспір).

Скінчив діло (гуляй сміло).

Встань раніше (зробиш крок міцніше) (Прислів'я).

4. Доберіть складні безсполучникові речення, які відповідають схемам.

1. [ ]:[причина].

2. [ ]:[пояснення, розкриття змісту].

3. [ ]:[доповнення змісту, поширення одного з членів речення].

4. [ ] – [ ]

(протиставлення).

5. [умова, час] – [ ].

6. [ ] – [висновок, наслідки].

7. [ ] – [ ].

(швидка зміна подій).

5. Ознайомтесь зі схемою та зразком аналізу складної синтаксичної конструкції.

Схема аналізу

I. Тип речення за метою висловлювання (розповідне, спонукальне, питальне)

II. Тип речення за інтонацією (окличне чи неокличне)

III. Тип речення за структурою (складне). Підкреслити граматичні основи, визначити межі предикативних частин, вказати їх кількість,

IV. Різновид синтаксичних відношень між частинами речення і засоби зв'язку між ними (наприклад, між 1-ю і другою – сурядний зв'язок, сполучник *і*, між 2-ю і 3-ю – підрядний зв'язок, сполучне слово, між 3-ю і 4-ю – безсполучниковий зв'язок, засоби – зміст та інтонація)

V. Модель речення.

VI. Характеристика кожної частини складного речення (двоскладне чи односкладне (тип), повне чи неповне, поширене чи непоширене), підкреслити всі члени речення, зазначити, якими частинами мови вони виражені.

VII. Пояснити розділові знаки.

Зразок аналізу

Дієсл. прийменн. іменник прислівник сполучник займенн. іменник частка скл.дієсл.присудок (дієсл.+іменн.)

Живи з...людьми так, / щоб твої друзі не стали ворогами, /

Сполучн. іменник скл.дієсл.присудок

а недруги стали друзями (Піфагор).

I. Речення розповідне

II. Неокличне.

III. Складне, складається з 3-х частин.

IV Складна синтаксична конструкція з різнотипним зв'язком частин – підрядним і сурядним. Між 1-ю і 2-ю частинами – підрядний зв'язок, засіб зв'язку – сполучник *щоб*, між 2-ю і 3-ю – сурядний, вони поєднуються сполучником *а*.

V. Модель речення

Як? Як?

[так], (щоб.....), а ( ).

VI. 1 ч. – *Живи з людьми так – головне*, односкладне, означено-особове, повне, поширене;

2 ч. – *щоб твої друзі не стали ворогами*, 3 ч. – *недрузи стали друзями* – підрядні (для 1-ї частини), обставинні, способу дії, двоскладні, повні, поширені; між собою 2-а і 3-а частини поєднані сурядним сполучником *а*.

VII. Між частинами складного речення ставляться коми.

6. Виразно прочитайте текст, вкажіть засоби зв'язку речень в ньому. Виконайте синтаксичний розбір 2-х речень за схемою.

Склея Чацького (легенда)

Греблю Житомирського водосховища спорудили там, де закутий у граніт Тетерів стишує свій біг, де уривисті скелі сягають 50 метрів заввишки.

Жив у тутешніх місцях, які не мали спокою від нападників, відважний лицар Чацький, що у лиху годину выводив хоробру дружину боронити жито й мир.

Того разу напад був несподіваним: полум'я загоготіло над Замковою горою, і не чути було крізь цей стогін жіночого та дитячого плачу. Усі, хто міг тримати в руках зброю, вийшли на захист рідного Житомира, і сиві хвилі Тетерева плакали від розпачу.. Взяти мечи обіруч, косив Чацький ворогів, та побачив він, що оскаженілі загарбники повзуть до замку, де жила його наречена. Скочив лицар на баского коня, миттю вискочив на верхівку гранітної

скелі, а вірний кінь так кресонув копитом камінь, що відколовся великий шмат і верхівка стала схожою на голову лицаря. Лицар забрав кохану з-під носа завойовників, та орда з гиканням ринула за ним, гукала, щоб віддав дівчину. Не слухав їх лицар, мчав щодуху, розігнався зі скелі, та прийняли у своє лоно хвилі Тетерева воїна та його кохану, обійняли, загорнули, заколисали. І довго-довго падали у прірву розпашілі чужинці, мужньо билися русоволосі вої, і вигнали вони ординців з рідної землі...

Поточні контрольні питання /завдання

- 1.Інтонація як основний засіб вираження синтаксичних відносин у безсполучниковому складному реченні.
2. Синоніміка безсполучникових та сполучникових складних речень.
3. Роль лексичних та граматичних елементів у вираженні синтаксичних відносин безсполучникового складного речення.
4. Особливості багаточленних складних речень.
5. Абзац, його композиційно-стилістична роль.
6. Період, його значення та структура.
6. Способи зв'язку речень у структурі складного синтаксичного цілого різних типів

Практичне заняття № 22

Модульна контрольна робота № 2

Підсумкова модульна робота № 2 має три рівні складності: репродуктивний, репродуктивно-продуктивний та творчий.

На репродуктивному рівні складності студенти мають надати відповіді на тести (завдання №1). Завдання може бути оцінене максимально на 33 бали.

На репродуктивно-продуктивному рівні складності (завдання №2) студенти дають розгорнуту відповідь на теоретичне питання та можуть отримати максимальні 33 бали.

На третьому рівні складності (творчому) студенти демонструють вміння творчо застосовувати на практиці отримані теоретичні знання (аналіз мовних одиниць). Творчий рівень досягається у завданні №3. Виконавши завдання №3, студент може отримати максимальні 34 бали.

Список використаних джерел та літератури

1. Абрамович С. Д., Чікарьова М. Ю. Мовленнєва комунікація: підручник. Київ, 2004. 472 с.
2. Ачилова В. П. Сучасна українська літературна мова. Практичний синтаксис складного речення: навч.-метод. посіб. Сімферополь: Аріал, 2012. 82 с.
3. Бабій І. М., Вільчинська Т. П. Сучасна українська літературна мова. Морфологія : навч. посіб. для студентів ВНЗ. Вид. 3-тє, перероб. і допов. Тернопіль : Навчальна книга - Богдан, 2016. 183 с.
4. Бойко В. М., Давиденко Л. Б. Сучасна українська літературна мова: Морфеміка. Словотвір : навч. посіб. для студ. ВЕЗ В. М. Бойко. Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2010. 119 с.
5. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі: Метод. посіб. / М. С. Вашуленко. К.: Видавничий дім «Освіта», 2018. 400 с.
6. Гливінська Л. К. Українська мова. Фонетика. Орфоепія: навчальний посібник. Київ: Логос, 2008. 315 с.
7. Гончар Олесь. Із записів до щоденника (про письменників) // Літературна газета. 2001. 29 березня
8. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / за ред. К. Г. Городенської. Київ : ВД Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
9. Грета Ю. Великі мудреці (Ті, хто змінив світ). Харків: Принт, 2013. 352.
10. Демешко І. М. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис. Словосполучення. Просте неускладнене речення : навч. посіб. 4-е вид., випр. і допов. Кропивницький; Харків : Озеров Г. В. [вид.], 2019. 247 с.

11. Загнітко А. Теоретична граматика української мови. Донецьк: БАО, 2011. 992 с.
12. Івкова Н. М., Пац Л. І. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови : навч. посіб. Горлівка : Вид-во ГДПШМ, 2011. 140 с.
13. Козачук Г. О., Макарець Ю. С. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія: навч. посіб. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. 191 с.
14. Карабута О. П., Климович С. М., Мартос С. А. Контрольні роботи з сучасної української літературної мови : навч.-метод. посіб. Херсон: Стар, 2019. 225 с.
15. Ковальчук С. Б. З цілющих джерел рідного краю. Краєзнавча література під час вивчення синтаксису і пунктуації. Житомир: Полісся, 2002. 143 с.
16. Козленко І. В. Морфеміка сучасної української літературної мови: навч. посібник. К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2007. 236 с.
17. Козленко І. В. Українська пунктуація: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Київський університет, 2009. 320 с.
18. Конторчук Г. К. Сучасна українська літературна мова. Практикум із синтаксису: Навчальний посібник. Житомир: ПП «Рута», 2008. 348 с.
19. Корнієнко І. А. Сучасна українська літературна мова: навч.-метод. посіб.: у 2 ч. Миколаїв : Іліон, 2014. Ч. 1. : Граматика. Словотвір. Морфеміка. Морфологія. Іменні частини мови. 207 с.
20. Крохмальна Г. Сучасна українська літературна мова: навч.-метод. посіб. для студ. пед. коледжу. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. 243 с.
21. Культура мови на щодень / Н. Я. Дзюбишина-Мельник та ін.; ред. С. Я. Єрмоленко. Київ : Довіра, 2000. 170 с.
22. Лавринєць О., Симонова К., Ярошевич І. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Київ, 2019. 524 с.
23. Лахно Н. В. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : завдання і вправи: навч. посіб. Київ: ун-т ім. Бориса Грінченка, 2011. 142 с.

- 24.Микитюк О. Сучасна українська літературна мова: самобутність, система, норма : навч. посібник. Львів, 2010. 254 с.
- 25.Попова І. С., Зайцева В. В. Сучасна українська літературна мова (Фонетика і фонологія. Орфоепія. Графіка і орфографія): навч. посіб. Вид. 2-е, допов. Дніпропетровськ: Акцент ПП, 2013. 49 с.
- 26.Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
- 27.Сербенська О. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 213 с.
- 28.Сучасна українська літературна мова: зб. вправ і завдань на матеріалі творів Т.Г. Шевченка (для студентів закладів вищої освіти) /відп. ред. Г.М. Вокальчук, В.М. Мойсієнко. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2014. 298 с.
- 29.Стахів М. О., Крохмальна Г. І. Сучасна українська літературна мова з практикумом : навч. посіб. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2015. 454 с.
- 30.Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія: навч. посіб. / уклад.: Н. В. Павлик. В. О. Юносова. 2-ге вид., перероб. і допов. Мелітополь: Вид. будинок Мелітоп. міськ. друк., 2018. 228 с.
- 31.Сучасна українська літературна мова: навч. посіб. / С. О. Караман та ін.; за ред. С. О. Карамана. Київ: Літера, 2011. 560 с.
- 32.Сучасна українська літературна мова : підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько та ін. ; за ред. А. П. Грищенка. 3-тє вид., допов. Київ: Вища шк., 2002. 439 с.
- 33.Сучасна українська мова: Морфологія: підручник / Л. А. Алексієнко, О. М. Зубань, І. В. Козленко ; за ред. А. К. Мойсієнка. Київ : Знання, 2013. 524 с.
- 34.Сучасна українська мова: Синтаксис: підручник / А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В. В. Коломийцева та ін.; за ред. А. К. Мойсієнка. Київ: Знання, 2013. 238 с.
- 35.Українська мова: енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський та ін. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. 820 с.
- 36.Українська мова: практикум: навч. посіб. для студ. гуманіт. спец. вищих закл. освіти / О. М. Пазяк та ін. Київ: Либідь, 2000. 384 с.

37.Сучасна українська літературна мова: підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. ; за ред. М. Я. Плющ. 7-ме вид., стер. Київ : Вища шк., 2009. 430 с.

38.Український правопис / ред.: Є. І. Мазніченко та ін.; НАН України. Нова ред. Київ: Наукова думка, 2019. 390 с.

39.Уроки з народознавства / Упорядник М.В. Масловська. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2010. 304 с.

40.Хрустик Н. М. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка: підручник. Одеса: Фенікс, 2012. 135 с.

Інтернет-ресурси:

1. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/ukrayinskij-pravopis-2019>
2. <http://ukrainskamova.at.ua/>
3. <http://ponomariv-kultura-slova.wikidot.com/>
4. <http://chak-chy-pravylnno-my-hovorymo.wikidot.com/>
5. <http://litmisto.org.ua/?cat=15>